

УДК 343.352.3

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ПРОБЛЕМ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ

Шевченко Юлія Андріївна,
студентка (Інститут прокуратури
і кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна)

Стаття зумовлена необхідністю дослідження питання провокації підкупу, зважаючи на неодноманітну практику застосування ст. 370 Кримінального кодексу України. У вступі вказано актуальність і мету цього дослідження, яка полягає у тому, щоб започаткувати внесення змін до Кримінального кодексу України, а також сформувати єдину правозастосовну практику за умов кваліфікації провокації підкупу. Основну частину роботи присвячено аналізу проблематики кваліфікації провокації підкупу під час здійснення працівниками правоохоронних органів оперативно-розшукової діяльності чи негласних слідчих розшукових дій у межах національної законодавчої площини. Так, до уваги представлені окремі норми кримінального, кримінального процесуального законодавства, а також інші нормативно-правові акти, які регулюють здійснення уповноваженими працівниками спеціального завдання в межах проведення оперативно-розшукових дій. Також значну увагу приділено аналізу європейської площини у межах сталої практики Європейського суду з прав людини щодо відмежування злочину, передбаченого ст. 370 Кримінального кодексу України, тобто провокації підкупу, від законних дій службової особи в межах наданих їй повноважень під час виконання спеціального завдання. З урахуванням правових висновків, які сформовані Європейським судом із прав людини у різних рішеннях, у статті сформовано орієнтовані критерії відмежування злочину, зокрема провокації підкупу, від правомірних дій службової особи правоохоронного органу під час виконання службового (спеціального) завдання. У висновках подаються пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правової норми провокації підкупу шляхом унесення змін до ст. 370 Кримінального кодексу України – закріплення примітки, яка б стала орієнтиром під час установа кваліфікації дії службової особи.

Ключові слова: підкуп, провокація, провокація підкупу, службова особа, правоохоронні органи, спеціальне завдання.

TO THE QUESTION ON THE PROBLEM OF QUALIFICATION OF BRIBE PROVOCATION UNDER EXECUTION THE SPECIAL TASK BY THE EMPLOYEES OF THE LAW ENFORCEMENT BODIES

Shevchenko Yuliia Andriivna,
Student (The Criminal Justice and
Prosecutors' Training Institute
of Yaroslav Mudryi National Law
University,
Kharkiv, Ukraine)

This article is due to the need to study the issue of bribery provocation, taking into account the diverse practice of the application of Article 370 of the Criminal Code of Ukraine. The introduction indicates the relevance and purpose of this study, which is to initiate amendments to the Criminal Code of Ukraine, as well as to form a single law enforcement practice in qualifying the bribery provocation. The main part of the work is devoted to the analysis of the issues of qualification of bribery provocation when law enforcement officers perform operational search activity or secret investigative actions within the national legislative framework. In particular, certain rules of criminal, criminal procedural legislation, as well as the other normative-legal acts, which regulate the implementation of the special tasks by authorized employees within the framework of operational search activity carrying out, are presented. Also considerable attention is paid to the analysis of the European plane in the framework of the established practice of the European Court of Human Rights on the delimitation of a crime stipulated by Article 370 of the Criminal Code of Ukraine, that is, bribery provocation, from the legal actions of an official within the authority given to him during the special task performance. Taking into account the legal conclusions formulated by the European Court of Human Rights in various decisions, the article establishes approximate criteria for distinguishing a crime, namely, bribery provocation, from the lawful actions of a law enforcement officer in the performance of an official (special) task. The conclusions provide proposals on improving the criminal-law norm of bribery provocation by introducing amendments to Article 370 of the Criminal Code of Ukraine, namely fixing a remark, which would become a guideline in determining the qualification of the actions of an official.

Key words: bribery, provocation, bribery provocation, official, law enforcement bodies, special task.

Постановка проблеми. Сьогодні питання, пов'язані з корупцією, зокрема проблеми кваліфікації корупційних злочинів, набирають значної актуальності в національній площині, зокрема на законодавчому, практичному та доктринальному рівні. Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає окремий Розділ XVII під назвою «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», який містить у собі низку складів корупційних злочинів, серед яких слід виокремити склад злочину, визначений ст. 370 «Провокація підкупу». Наразі провокацією підкупу кримінальний закон називає дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надавав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду [1]. Указана стаття неодноразово піддавалась законодавчим змінам, а також була і залишається предметом обговорення для багатьох науковців і правозастосовувачів. Така актуальність зумовлена проблематикою побудови самого визначення поняття «провокація підкупу», а тому й необхідності кваліфікації злочину під час учинення службовими особами правоохоронного органу, які діють під прикриттям, провокації підкупу. Ще не вирішеним залишається питання стосовно кваліфікації дій службових осіб таких правоохоронних органів, як Національна поліція, Служба Безпеки України, Національне антикорупційне бюро України тощо, під час здійснення ними службових завдань у межах оперативно-розшукової діяльності або проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які вміщують провокацію злочину, зокрема підкупу особи, адже слід ураховувати, що, провокуючи особу до підкупу, вони вчиняють дії, спрямовані на захист державного та суспільного інтересів, хоча, з іншого боку, такі дії було б доцільно кваліфікувати як злочин, передбачений ст. 370 КК України. Для повного розуміння та правильного застосування цієї норми

необхідно провести її аналіз, визначити недоліки та переваги, а також звернутись до судової практики Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд, Суд).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Злочини у сфері службової та іншої професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, досліджували у різні часи такі вчені, як П.П. Андрушко, Л.В. Багрій-Шахматов, С.Б. Гавриш, А.В. Галахова, П.С. Дагель, О.О. Дудоров, А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський, Н.Ф. Кузнецова, І.П. Лановенко, Т.А. Леснієвськи-Костарьова, В.С. Лукомський, Р.Л. Максимович, В.О. Навроцький, А.В. Наумов, М.І. Мельник, Н.А. Мірошніченко, О.Я. Светлов, В.В. Сташис, Е.Л. Стрельцов, С.А. Тарарухін, В.Я. Тацій, В.І. Терентьев, В.В. Устименко, В.Д. Филімонов, М.І. Хавронюк та інші. Окремим теоретичним і прикладним питанням відповідальності за провокацію підкупу присвячено роботи О.Ф. Бантишева, В.І. Борисова, Б.В. Волженкіна, І.А. Гельфанда, Є.С. Дубоносова, О.О. Дудорова, Б.В. Здравомислова, В.М. Киричка, В.Ф. Кириченка, М.І. Мельника, О.В. Навроцького, В.І. Тютюгіна, О.В. Ус тощо. Проте слід зазначити, що рівень дослідження цього складу злочину, його кваліфікувальних ознак і проблем кваліфікації не є достатнім, що зумовлено наявністю значної кількості різних наукових позицій і підходів щодо вирішення окремих питань цієї проблеми, а також різним розвитком практики застосування цієї норми.

Мета статті – визначити критерії правомірності провокації злочину, зокрема підкупу, виходячи з чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також практики Європейського суду з прав людини; запропонувати зміни до ст. 370 КК України для вдосконалення цієї норми, а також формування сталої практики її застосування.

Виклад основного матеріалу. Ст. 43 КК України дає можливість визначити декілька основних умов, за сукупності яких застосування шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконує завдання для розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, коли будь-яке діяння цієї особи, крім деяких, вважається таким, що не є злочином [1]. Так, серед них слід виділити такі: 1) заподіяння шкоди є вимушеним, тобто воно є необхідним для збереження особою в таємниці факту виконання нею спеціального завдання; 2) це діяння здійснюється особою, яка виконує спеціальне завдання і бере участь в організованій групі чи злочинній організації. При цьому слід урахувати, що такою особою може вважатись як штатний працівник конкретного оперативного підрозділу відповідного правоохоронного органу, так і особа, яка на конфіденційній основі співпрацює з правоохоронними органами; 3) єдиною метою такого завдання було попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; 4) під час виконання зазначеного завдання особою, яка його виконує, не вчинено тяжкий або особливо тяжкий злочин, пов'язаний із заподіянням тілесного ушкодження чи особливо тяжкого тілесного ушкодження або смерті людині. Слід наголосити, що ст. 370 КК України відповідає всім вищезазначеним умовам.

Ст. 246 і 272 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначають свої умови щодо ініціювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема виконання спеціального завдання. Так, ч. 2 ст. 246 КПК України передбачає, що підставою проведення негласних слідчих (розшукових) дій є неможливість отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб. Ч. 3 цієї статті презюмує, що можливість/неможливість отримання відомостей має бути визначена слідчим, детективом, прокурором, слідчим суддею стосовно цієї чи інших негласних слідчих (розшукових) дій [2]. Слід уточнити, що (відповідно до ч. 2 ст. 272 КПК України) рішення про виконання вповноваженими особами спеціального

завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженого з керівником досудового розслідування, або постанови прокурора. Важливою умовою також є те, що негласні слідчі (розшукові) дії можна проводити у кримінальному провадженні лише щодо тяжких чи особливо тяжких злочинів.

Вимогам, зазначеним вище, також відповідає зміст Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема п. 8 ч. 1 ст. 8, яка передбачає таке: «Оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності визначених цим Законом підстав надається право виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України». Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності вважаються такі, як наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про злочини, що готуються; осіб, які готують вчинення злочину; осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання тощо [3].

Проте вищезгадані норми, що регулюють виконання службовими особами спеціального завдання, не є досконалими в аспекті провокації злочину, зокрема підкupu, оскільки може йтися про порушення прав людини, яке може відбуватись під час проведення зазначених слідчих дій.

Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [4]. Із моменту ратифікації Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція, Європейська конвенція) Україна, як і низка інших правових європейських держав, узяла на себе зобов'язання дотримуватись мінімальних стандартів прав людини, гарантованих Конвенцією, у національній правовій системі. Ці зобов'язання отримали розвиток у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», де зазначено, що Європейська конвенція з прав людини й основоположних свобод 1950 року та практика Європейського суду є джерелом права в Україні, тому національна правова система має враховувати прецеденти, вироблені Європейським судом із прав людини [5].

Так, прикладом цього є рішення Європейського суду в справі «Раманаускас проти Литви», у якому за обставинами справи заявник, який працював прокурором, повідомив, що через особистого знайомого до нього звернулась особа, яку він раніше не знав і яка, як виявилось, була офіцером спеціального антикорупційного відділу поліції. Офіцер запропонував заявнику винагороду в розмірі 3 000 доларів за обіцянку отримати виправдання третьої особи. Заявник спочатку відмовився, але згодом погодився, оскільки офіцер багаторазово повторював свою пропозицію. Офіцер повідомив своє керівництво, а пізніше заступник Генерального прокурора дозволив йому імітувати злочинне діяння давання цієї «винагороди». Незабаром заявник взяв хабар у офіцера. У серпні 2000 року його визнали винним у отриманні хабаря у розмірі 2500 доларів і засудили до позбавлення волі. Вирок було залишено без змін апеляційним судом. Залишаючи без задоволення касаційну скаргу заявника, Верховний суд зазначив, що не було доказів того, що перша розмова із заявником відбулась за вказівками поліції, що державні органи були повідомлені лише після того, як заявник погодився взяти хабар і що, даючи дозвіл на подальші дії офіцера, вони лише долучались до злочинного діяння, яке вже вчинялось. Згідно з позицією Верховного суду, питання провокації не мало наслідків для правової кваліфікації поведінки заявника. Розглянувши цю справу,

Європейський суд указав на те, що підбурювання з боку поліції має місце тоді, коли відповідні працівники правоохоронних органів або особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються пасивним розслідуванням, а з метою встановлення злочину, тобто отримання доказів і порушення кримінальної справи, впливають на суб'єкта, схилиючи його до вчинення злочину, який в іншому разі не був би вчинений. Суд, щоб установити те, чи обмежилися офіцери лише «пасивним розслідуванням протиправної діяльності», повинен урахувати, що у справі немає доказів, які б підтверджували, що заявник раніше вчиняв злочини, зокрема пов'язані з корупцією; як засвідчують записи телефонних розмов, заявник неодноразово зустрічався з офіцером з ініціативи останнього (цей факт, очевидно, спростовує наведені Урядом доводи про те, що правоохоронні органи жодного разу не тиснули на заявника і не вдавалися до погроз). Навпаки, через контакти, встановлені з ініціативи офіцерів, правоохоронні органи схилили заявника до протиправних дій, хоча, крім чуток, не було об'єктивних доказів для припущення, що заявник займається незаконною діяльністю. Цих міркувань достатньо для обґрунтування висновку, що дії працівників правоохоронних органів вийшли за межі пасивного розслідування наявної протиправної діяльності. Оскільки доводи заявника не були повністю необґрунтованими, саме прокуратура мала довести, що факту підбурення не було. У разі відсутності таких доказів національні суди були зобов'язані проаналізувати факти у справі та вжити відповідних заходів, щоб установити істину, а також з'ясувати, чи мало місце підбурювання [6].

Аналогічної думки дотримався Європейський суд під час розгляду справи «Тейшейра де Кастро проти Португалії», де заявника було засуджено за злочин у сфері обігу наркотичних засобів та їх аналогів, зазначивши, що суспільний інтерес не може виправдати використання доказів, отриманих за допомогою провокацій поліції. При цьому Суд зробив висновок, що співробітники поліції не розслідували *in an essentially passive manner* (у суто пасивній манері) злочинну діяльність заявника, а здійснювали на нього такий вплив, щоб він учинив злочин. Він установив, що їхні дії вийшли за межі функцій негласних агентів, оскільки вони спровокували злочин. тому не було підстав вважати, що його було б учинено без їхнього втручання. Також Суд підкреслив, що в актах судових органів Португалії йдеться, що заявник був засуджений на підставі показань двох поліцейських [7].

У справі «Таранекс проти Латвії» Суд указав, що перший крок – з'ясувати те, чи було б зазначене правопорушення вчинене без втручання влади. Визначення підбурювання, яке Суд дав раніше, передбачає, що підбурювання поліції відбувається тоді, коли відповідні працівники правоохоронних органів або особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються лише розслідуванням злочинної діяльності за принципом пасивного характеру, а так впливають на суб'єкта, що підбурюють його до вчинення правопорушення, яке в іншому разі не було б вчинене, а також для того, щоб уможливити доведення правопорушення, тобто забезпечити докази та порушити кримінальне переслідування. Вирішуючи те, чи було розслідування «суто пасивним», Суд вивчає причини, що лежать в основі таємної операції, та поведінку органів влади, що її проводять. Відтак, звертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що, на відміну від того, що було зазначено Урядом, виявляється, що всі телефонні дзвінки та приватні зустрічі, під час яких заявник нібито попросив агента виплатити хабар, відбулися за ініціативою або навіть наполяганням агента, а не заявника. Суд приділяє особливе значення події 18.12.2001 р., коли агент наполягав на очікуванні прибуття заявника, якого не було в офісі, а також відмовився отримати копію рішення від іншої особи та наполягав на обговоренні певних питань із заявником [8].

Також цікавим у порушенні принципу пасивного характеру розслідування є рішення Європейського суду у справі «Носко і Нефедов проти Росії». Європейський

суд урахував, що міліція направила А. до заявниці не безпосередньо, а через колишнього однокурсника Х. заявниці і багаторічного колеги. Залученням Х. до негласної операції і поміщенням заявниці в неформальне оточення міліція розраховувала на довіру заявниці до цієї особи та її бажання допомогти колезі. Таким чином, можна зробити висновок, що міліція не залишалася повністю пасивною, а негласна операція вміщувала певний елемент тиску на заявницю. Тобто Європейський суд зазначив у своїй прецедентній практиці, що негласні операції повинні проводитися пасивним шляхом за відсутності тиску на заявника для вчинення ним злочину за рахунок таких засобів, як взяття на себе ініціативи в контактах із заявником, наполегливе спонукання, обіцянка фінансової вигоди або звернення до почуття жалю заявника [9].

У справі «Люди проти Швейцарії» Європейський суд закріпив ще одну важливу умову. Він указав на те, що перебіг розслідування справи не може здійснюватися лише за рішенням самого таємного агента. Докази можна було б вважати прямими, якби контроль за діями і рішеннями агента здійснювався безпосередньо його керівництвом чи слідчим суддею. Суд зазначив, що такі докази можуть ставити під сумнів перебіг усього розслідування. Також порушенням прав заявника стало те, що під час судового розгляду сторона захисту, подавши відповідне клопотання, була позбавлена можливості допитати агента як свідка у цьому кримінальному провадженні, оскільки він залучений не був [10].

Рішенням у справі «Худобін проти Росії» Суд підкреслив, що необхідно встановлювати ясну і передбачувану процедуру щодо здійснення слідчих дій, як і спеціального контролю, щоб забезпечити добросовісність із боку органів державної влади та дотримання належних цілей із боку правоохоронних органів. У цій справі міліцейську операцію санкціоновано простим адміністративним рішенням структурного підрозділу, який у подальшому проводив операцію. Як убачається з матеріалів справи, в тексті цього рішення містилося дуже мало інформації щодо причин і цілей запланованої «перевірочної закупівлі». Крім цього, операція не перебувала під судовим контролем або будь-яким іншим незалежним контролем. За відсутності повної системи перевірки під час проведення операції роль більш пізнього контролю з боку суду першої інстанції стає вирішальною. Європейський суд зазначає, що в суді першої інстанції були допитані лише три свідки: Т., М. (товариш заявника, який був присутній під час його затримання) і мати заявника. Співробітники міліції, які проводили «перевірочну закупівлю», жодного разу не були допитані в суді, хоча сторона захисту просила, щоб їх допитали [п. 135, 11].

Слід наголосити, що Європейський суд у рішенні в справі «Мілініне проти Литви» виділив ще один важливий критерій, за допомогою якого можна виокремити законні дії особи від злочину. За обставинами справи заявниця, яка працювала суддею, хотіла продати свій автомобіль. Зустрівшись зі знайомим для обговорення деталей продажу, останній негласно записував розмову на диктофон. Пізніше ця ж особа подала скаргу в спеціальний антикорупційний підрозділ поліції, стверджуючи, що заявниця зажадала від нього хабар у вигляді нового автомобіля за винесення рішення у цивільній справі на його користь. Заступник генерального прокурора санкціонував застосування «моделі симуляції злочинної поведінки» на термін в один рік. У жовтні 1998 року заявниця була затримана у своєму кабінеті під час отримання іншого хабаря від знайомого, а через 2 роки була засуджена до позбавлення волі на 4 роки з позбавленням права обіймати посади публічної служби строком на 5 років. Відхиляючи її касаційну скаргу, Верховний суд указав, що попередня інформація про її готовність взяти хабар підтверджена тим, що вона прийняла пропозицію без будь-якого зовнішнього тиску. Така пропозиція не може розглядатися як активне

підбурювання до вчинення злочину. Більше того, Верховний суд зазначив, що, незважаючи на доводи заявниці поліцейські, не могли припинити розслідування після отримання нею першого грошового внеску, оскільки для цілей кваліфікації її дій потрібно встановити, чи виконає вона свою обіцянку, вирішивши справу на користь позивача. Відсутні відомості про вчинення заявницею злочинів раніше, зокрема пов'язаних із корупцією. Однак ініціатива в цій справі належала приватній особі. З урахуванням того, що він мав поліцейську підтримку, роблячи заявниці пропозицію про виплату значної суми, і був забезпечений технічними засобами для запису розмови, можна зробити висновок, що поліція впливала на перебіг подій. Проте Європейський Суд не погодився з вимогами заявниці про те, що поліція допустила зловживання, зважаючи на її обов'язок перевіряти заяви про порушення кримінальної справи і важливість протидії впливу судової корупції на верховенство права в демократичному суспільстві. Вирішальним фактором є не роль поліції, а поведінка вказаної особи і заявниці. Тому Європейський Суд визнає, що можна стверджувати, що поліція «приєдналася» до злочинної діяльності, а не ініціювала її, тобто має місце пасивне підбурювання [12]. Отже, правоохоронні органи в уособленні держави забезпечили спрямованість на попередження злочинної діяльності, що є необхідним у демократичному суспільстві.

Виходячи з вищевказаних рішень Європейського суду, можна сформулювати такі критерії відмежування виконання спеціального завдання в рамках закону від вчинення злочину, передбаченого ст. 370 КК України: 1) такий метод діяльності службової особи повинен бути передбачений чинним законодавством; 2) він має бути відмежований від провокації, яка заборонена. При цьому слід виходити з визначення, яке сформував Європейський суд у рішенні «Раманаускас проти Литви», де вказано, що «провокація» – це підбурювання, причому таке, яке може вчиняти як службова особа правоохоронного органу, яка уповноважена на це, так і особа, яка діє за вказівкою поліції з метою подальшого викриття «особи-корупціонера»; 3) повинні існувати запобіжники, зокрема у вигляді судового контролю. Тобто виконання спеціального завдання не може відбуватись за простим адміністративним рішенням самого виконавця або його безпосереднього керівника навіть без повідомлення про це прокурора; 4) повинна існувати спрямованість на запобігання, попередження злочинної діяльності, що є необхідним у демократичному суспільстві; 5) слідство має проводитись *in an essentially passive manner*, як було вказано Європейським судом у рішенні «Тейшейра де Кастро проти Португалії». Тобто слід виключити повторні пропозиції, тиск на особу, нав'язливі нагадування, умовляння, погрози і таке інше.

Висновки. Зважаючи на те, що національне кримінальне законодавство не є досконалим у вирішенні питання вчинення особою, що здійснює спеціальне завдання, злочину, вважається доцільним внести зміни до ст. 370 КК України, зокрема закріпити примітку такого змісту: «Не вважається провокацією підкупу виявлення службовою особою або спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції вже наявного в особи наміру дати чи отримати неправомірну вигоду зі створенням можливостей для реалізації нею такого наміру, якщо відсутні ознаки схилення (підбурення) до таких дій із метою подальшого викриття вповноваженою службовою особою вчинення корупційного злочину». Така примітка надала б можливість правозастосувачам відрізнити злочин від виконання повноважень службовими особами правоохоронних органів під час здійснення спеціального завдання в межах оперативно-розшукових або негласних слідчих (розшукових) дій і чітко кваліфікувати дії особи, яка вчинила злочин і тому є кримінальним правопорушником.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/conv/print1360050276201189>
4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 року № 3477-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
6. Judgment of European Court of Human in case of RAMANAUSKAS v. LITHUANIA (Application no. 74420/01) dated 05.02.2008. The HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Ramanauskas%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-84935%22%5D%7D>
7. Judgment of European Court of Human in case of TEIXEIRA DE CASTRO v. PORTUGAL (Application no. 25829/94) dated 09.06.1998. The HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22%20CASE%20OF%20TEIXEIRA%20DE%20CASTRO%20v.%20PORTUGAL%20%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-58193%22%5D%7D>
8. Judgment of European Court of Human in case of TARANEKS v. LATVIA (Application no. 3082/06) dated 02.12.2014. The HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22%20CASE%20OF%20TARANEKS%20v.%20LATVIA%20%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-148268%22%5D%7D>
9. Judgment of European Court of Human in case of NOSKO AND NEFEDOV v. RUSSIA (Applications no. 5753/09 and 11789/10) dated 30.10.2014. The HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22%20CASE%20OF%20NOSKO%20AND%20NEFEDOV%20v.%20RUSSIA%20%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-147441%22%5D%7D>
10. Judgment of European Court of Human in case of LÜDI v. SWITZERLAND (Application no 12433/86) dated 15.06.1992. The HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Ludi%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-57784%22%5D%7D>
11. Judgment of European Court of Human Rights in case of KHUDOBIN v. RUSSIA (Application no 59696/00) dated 26.10.2006 [Електронний ресурс] // The HUDOC database. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22KHUDOBIN%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-77692%22%5D%7D>
12. Judgment of European Court of Human Rights in case of MILINIENE v. LITHUANIA (Application no 74355/01) dated 24.06.2008. The HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Milinien%20v.%20Lithuania%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-87142%22%5D%7D>